

किशोरकुमार - भाग १

किशोरकुमार गांगुली हा एक बहुआयामी प्रतिभावंत होता. त्याच्या उपजत गुणांनी तो केवळ उत्कृष्ट गायकच नव्हे तर एक उत्तम नट, महान विनोदी कलाकार, संगीतकार, दिग्दर्शक, निर्माता - तुम्ही जे म्हणाल तसा सर्वेसर्वा प्रतिभावान होता. एक व्यक्ती म्हणून मात्र ते एक अजब कोडेच होते. जे बरेच लोक त्याला ओळखत होते ते त्याला विचित्र वल्ली म्हणूनच ओळखीत. उदा. तो वृक्षमित्र होता. झाडांवर त्याचे प्रेम होते. त्यामुळे "गौरी कुंज" च्या (त्याने आपल्या आईच्या नावावरून आपल्या घराचे नाव ठेवले होते) झाडांना माणसासारखी नावे दिली होती. एकाच नाव होतं जनार्दन, तर दुसरं बुध्दुराम, तिसरं गंगाधर अशी सर्व नावे होती. त्याच्या स्वभावातील हा विक्षिप्तपणा इतर बाबतीतही दिसून येत असे. अमीन सयानी म्हणाले की एकदा त्याने शहराच्या दुसऱ्या टोकाला असलेल्या अमीन सयानी यांना मुलाखतीसाठी बोलावले. घरी गेल्यावर किशोरकुमारचा घरी पत्ताच नव्हता आणि 'झाल्या प्रकाराबद्दल क्षमा असावी' अशा आशयाची फक्त चिठ्ठी ठेवलेली होती. त्याचे थोरले बंधू अशोककुमार यांच्या मते तो आपल्याला भेटायला येणार्या माणसांना आपण घरी नाही असे सांगून बाहेरच्या बाहेर पिटाळीत असे. काही वेळा तो सोफाच्या मागे लपून बसत असे. आणि तो स्वतःच सगळ्यांना सांगित असे, अगदी अशोककुमार यांना सुध्दा! स्वतः बरोबर रहाण्यासाठी येण्यापूर्वी त्याने आपल्या मुलाला, अमितला १९ वर्षे आपल्यापासून लांब ठेवले होते. लोकांशी संबंधच नको म्हणून तो असे विक्षिप्त प्रकार करित असे. उदा. त्याने घराच्या दारावरील पाटी "छाजू राम" किंवा "वेड्याचे घर" अशी लावली होती. त्याच्या अंगात दुष्टणाची पण एक छटा होती. एकदा त्याने आपल्या ड्रायव्हरला कुठल्यातरी एका नव्या गाण्याची आठवण करायला सांगितली. ती तो विसरला. हे लक्षात आल्यावर किशोरकुमार त्याच्या अंगावर धावून गेला.

आश्चर्याची गोष्ट अशी की त्याला सिगरेट ओढण्याचा किंवा दारू पिण्याचा नाद नव्हता. त्याला मित्रही नव्हते आणि लोकांत मिसळायलाही त्याला आवडत नसे. तो एकटं रहाणे जास्त पसंत करी. त्याला पैशाचे वेड होते. गाणे सादर करण्यापूर्वी जर त्याची बिदागी त्याला मिळाली नाही तर स्टुडिओतच

आपला आवाज खराब असल्याचे किंवा आपली तब्येत बरी नसल्याचे सांगत असे. काम बंद! एकदा त्याला अर्धच पैसे देण्यात आले तेव्हा तो अर्धी मिशी ठेवून गायला आला! एकदा भप्पी लहिरीने त्याला एक गाणे जीव ओतून गायला सांगितले तेव्हा त्याने त्याला सांगितले की निर्मात्याकडून भरभरून पैसे आणा मग मी तसे गाईन.

पण हे काही फारसे आश्चर्यकारक नाही. कारण बरेच प्रतिभावंत असेच विक्षिप्त असतात. आणि किशोरकुमारही त्याच पंक्तीतला होता. जसजसा काळ पुढे जाऊ लागला तसतसा तो फारच एकाकी पडू लागला. आपण व्हेनिस शहरात आहोत असा आभास तयार करण्यासाठी त्याने आपल्या बंगल्याभोवती कालवा खोदण्यास सुरवात केली. थोडक्यात मतितार्थ असा की त्याला इतरांपासून दूर राहायचे होते. खोदकाम चालू असताना माणसांची हाडे सापडू लागली आणि हा प्रयोग बासनात गुंडाळण्यात आला. अवाक् झालेल्या अनुपकुमारने तेव्हा भूतबधा होऊ नये म्हणून गंगाजल शिंपडले.

किशोरला चित्रपटसृष्टीबद्दल एक प्रकारची घृणाच होती असे म्हणावेसे वाटते परंतु चित्रपटसृष्टीला मात्र तो सतत हवा होता. कारण गाणे म्हणताना तो त्यामध्ये स्वतःला झोकून देऊन सुरेख गाणे सादर करी. पण त्याच वेळी स्वतःचा एकांतवास जपण्यासाठी विक्षिप्तपणे वागून लोकांना जवळीक साधू देत नसे. त्याला भयपट (हॉरर फिल्मस) बघायला खूप आवडत असे आणि अशा शेकडो व्हिडिओ कॅसेट्स त्याच्याकडे होत्या.

हया अलौकिक वल्लीला त्याच्या अखेरच्या दिवसात जे काही पत्रकार भेटले त्यापैकी एक होता प्रितीश नंदी! तो जेव्हा किशोरकुमारच्या घरी गेला तेव्हा त्याच्या जेवणाच्या टेबलवर उलट्या खुर्च्या ठेवलेल्या होत्या. त्याने केवळ सैगल, टोपोल आणि मार्लिन ब्रँडो यांची भव्य चित्रेच पाहिली नाहीत तर बेडरूम मध्ये डोळ्यांच्या फटीतून लाल दिवे चमकत असलेली एक कवटी पण पाहिली.

हया पत्रकाराने काही फाटक्या तुटक्या फाईल्स पाहिल्या आणि त्यानंतर हया थोर गायका बरोबरच्या संवादाचा काही भाग पुढील प्रमाणे आहे.

नंदी: हया कुठल्या फाईल्स आहेत?

किशोरकुमार: त्या माझ्या प्राप्तिकरासंबंधीच्या फाईल्स आहेत.

नंदी: उंदरांनी कुरतडलेल्या?

किशोरकुमार: आम्ही त्यांचा कीटकनाशकांसारखा उपयोग करतो. त्या अत्यंत परिणामकारक आहेत. त्या खाल्ल्यावर उंदीर अगदी सहजपणे मरतात.

नंदी: पण प्राप्तिकरखात्याच्या लोकांनी तुमच्याकडे कागदपत्रांची विचारणा केल्यावर तुम्ही त्यांना

कुठल्या फाईल्स दाखवता?

किशोरकुमार: मेलेले उंदीर.

नंदी: अस्सं!

किशोरकुमार: तुम्हाला उंदीर आवडतात?

नंदी: नाही बुवा!

किशोरकुमार: जगाच्या पाठीवर काही ठिकाणी बऱ्याच जणांना ते आवडतात.

नंदी: असतीलही.

किशोरकुमार: खमंग पक्वान्न! खूप महागही असतं. बरेच पैसे पडतात.

नंदी: हो का?

किशोरकुमार: उंदराचा धंदा एकदम उत्तम. जर एखादा धडाडीचा आणि उत्साही माणूस असेल तर भरपूर पैसे कमवील.

असा होता भन्नाट किशोरकुमार!

अशा प्रकारचा विक्षिप्तपणा त्याच्याकडे होताच पण त्याने केलेल्या लग्नांचे तर अजब प्रकार होते. त्याची एकंदरीत चार लग्ने झाली. त्याचे दुसरे लग्न दिलखेचक अभिनेत्री मधुबाला हिच्याशी झाले होते. जन्मतःच तिच्या हृदयाला छिद्र होते हे दोघांनाही लग्नाच्यावेळी माहीत होते. मधुबालाच्या चरित्रलेखनात खतिजा अकबरने पुढीलप्रमाणे नमुद केले आहे --

"मधुबालाला सतत आपले कुणीतरी सांत्वन करावे, आपल्याला धीर द्यावा आणि भरपूर प्रेम द्यावे असे वाटत असे. परंतु किशोरकुमारकडून यापैकी काहीही तिला मिळत नसे. त्याची विविध नायिकांसोबतची खरी आणि काही काल्पनिक जवळीक यासंबंधीच्या त्याने तिला सांगितलेल्या गोष्टी आणि याहून जास्त म्हणजे शारीरिक छळ (पृष्ठ क्र. १८७) ह्यामुळे तिच्या आधीच व्याधिग्रस्त हृदयाला आणि बेचैन मनाला खूपच त्रास होत असे. अतिशय कुरबुरी, ताण आणि भांडणे फार काळ चालत आणि आपल्यापुढे काय वाढून ठेवलंय ह्याची सततची चिंता तिला ग्रासत असे. ह्यामुळे मधुबालाचे जीवन असह्य झाले होते. अखेर ते विभक्त झाले. किशोर जुहू येथे रहात असलेल्या

आपल्या आईकडे निघून गेला तर मधुबाला 'अरेबियन विला' या वान्द्रा येथील आपल्या बंगल्यात राहायला गेली. (पृष्ठ क्र. १९१).

हयावरून असे स्पष्ट होते की मधुबालाच्या मृत्यूपूर्वी ते दोघेही वेगळे झाले होते. किशोरकुमारची अनुक्रमे पहिली आणि तिसरी पत्नी म्हणजे रूमा देवी आणि योगिता बाली. हया दोघेही त्याला सोडून गेल्या आणि त्यांनी दुसऱ्या पुरुषांबरोबर विवाह केला.

चौथी पत्नी म्हणजे लीना चंदावरकर आणि ती मात्र त्याच्यासोबत अखेरपर्यंत होती. हयाचं एक कारण असं असावं की तिला त्याच्यापासून एक मुलगा झाला होता (आत तो स्वतः एक गायक म्हणून उदयास येत आहे) आणि दुसरं कारण म्हणजे हयाच सुमारास किशोरकुमारची तब्येतही ढासळत चालली होती. आजारपणामुळे त्याचे शरीर थकत चालले होते आणि आपल्या पहिल्या नवऱ्याच्या आत्महत्येमुळे लीना दुःखी आणि उद्विग्न मनःस्थितीत होती. बहुधा त्यामुळे हे लग्न टिकलं असं वाटतं. अखेरपर्यंत ती दोघं येनकेन प्रकारेण एकत्रच होती. तर तो एकाकी होता असं कसं म्हणता येईल? आणि त्याच्यासोबत रहाणे तेव्हा अशक्य होते असेही म्हणता येणार नाही.

इतर अनेक विद्वान माणसांप्रमाणेच त्यालाही वाटे की आपण वागतो ते योग्यच आहे आणि आजुबाजूची माणसेच चमत्कारिक आहेत. कित्येक वर्षे हे असेच चालू राहिले. त्यानंतर मात्र तो चित्रपटसृष्टीतील लोकांबद्दल उघडपणे कडवट बोलू लागला. प्रत्येकजण केवळ पैशाच्याच मागे आहे

असे त्याचे म्हणणे होते. बालपणी खांडव्यात घालवलेले सुखद क्षण त्याला आता सतत आठवत असत आणि ते सोनेरी दिवस अनुभवण्यासाठी बाड बिस्तरा गुंडाळून पुन्हा खांडव्याची वाट धरावी असेही वाटत असे.

किशोरकुमार असा चमत्कारिक होता पण तरीही काही वेळा 'स्टेज शोज' च्या वेळी तो लोकांना हवाहवासा वाटे. बऱ्याच ध्वनिमुद्रित शोजच्या वेळी तो 'मेरे नाना-नानियो, मेरे काका-काकियो, मेरे मामा-मामियो, मेरे दादा-दादियो आप सबको किशोरकुमार खांडवेवालेका सप्रेम नमस्कार' असे गाऊन लोकांना संबोधित असे. अशावेळी भारावून जाऊन प्रेक्षक त्याच्याशी एकरूप होऊन गाणे गात, टाळ्या वाजवीत आणि पायांनी ठेका धरून दंग होऊन जात असत.

- माणक प्रेमचंद

('Yesterday's Melodies Today's Memories' या पुस्तकातून)

NOTE:Among the many things India can be proud about is the wonderful music that was made in the Hindi cinema of yesteryear. Songs that touched (and still touch) the hearts of many millions of people who understand Hindustani. No matter where we were, inside or outside the country, and whether we were old or young, rich or poor, fat or thin, there were songs that kept us enjoying them. Or making life more bearable, at the least.

'Yesterday's Melodies Today's Memories' is a biographical salute to all the main singers, composers, and songwriters who put out these melodies, from the start in 1931, till about 1970.